

KOVÁCS CSILLA

ADY-DALOK

1. Ady Endre személyes kapcsolata a zenével

Ady Endre közvetlen kapcsolatáról a zenével és a zenészekkel első kézből Papp Viktortól, a költő szilágysági barátjának írásából értesülhetünk, amely 1917-ben jelent meg a *Nyugat* folyóiratban. Barátságuk révén Ady sokszor fordult a zene felé, bár képzettsége és tanultsága hiányzott hozzá.¹ Tudható, hogy a nagykárolyi piarista gimnáziumi tanulmányai alatt elsajátította a kottaolvasás tudományát, amit később Zilahon a református kollégium istentiszteletein elhangzott zsol-táréneklésekkel kamatoztathatott.² Öccse, Ady Lajos könyvében említést tesz arról, hogy bátyja rövid ideig diákkorában hegedülni is tanult, de hamar ráunt, ezért zenei tanulmányai gyorsan félbeszakadtak.³

Ady Endre ének- és beszédhangjáról számos leírás található. Ezek összevetéséből kiderült, hogy szeretetett és tudott is énekelni. Könyvében Ady Lajos leírja, hogy a korcsmázások – „korhelyeskedések” – alkalmával, zilahi diáktársaival, olykor dalárdát alkotva hajnalig nótáztak, szórakoztatva az urakat a jó borért cserébe.⁴ Továbbá megjegyzi, hogy „hangja még akkor kellemes, hajlékony bariton volt”, ám az erős cigarettázás miatt kialakuló bronchitisz hatására rekedtessé, fátyolossá vált.⁵ Egyik református diáktársa ugyancsak rekedtes hangjáról, de az éneklésben annál buzgóbb szorgalmáról számol be.⁶ A zongoraművész Kabos Ilonka emlékezései is a furcsa, ugyancsak rekedt, lelket megrendítő vibráló hangról szólnak.⁷ Révész Béla pedig így ír: „A hangja nem volt dalos hang, ércetlen, inkább gyöngye hangzású, sokszor rekedtesen megzilált, [...] kimelegedett, serregős, sugdosó énekhangja, mennyire benne maradt a rossz füleimben[...]”⁸A

¹ PAPP Viktor, „Ady és a zene”, *Nyugat* 12, 4-5. sz. (1919), hozzáférés: 2021. 03. 14. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nyugat-nyugat-1908-1941-FFFF0002/1919-6CFD88/1919-4-5-szam-4A8989/papp-viktor-ady-es-a-zene-329089/> (Papp Viktor számos napilap és folyóirat zenekritikusa, többek között a *Muzsika* című zenei folyóirat alapítója és főszerkesztője, zeneszerző és hegedűs, Ady „választott házi cigánya”.)

² PAPP, „Ady és a...”

³ ADY Lajos, *Ady Endre*. (Budapest: Amicus, 1923), 37-8.

⁴ ADY, *Ady Endre*, 37.

⁵ ADY, *Ady Endre*, 38.

⁶ VARGA József, *Ady és kora*. (Budapest: Kossuth könyvkiadó, 1977), 25.

⁷ KABOS Ilonka, „Emlékek Adyról”, in *Emlékezések Adyról III*, szerk. KOVALOVSKY Miklós (Budapest: Akadémiai, 1987), 384.

⁸ RÉVÉSZ Béla, „Ady Endre. Második közlemény”, *Nyugat* 14. 16. sz. (1921), hozzáférés: 2021. 03. 16., <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nyugat-nyugat-1908-1941-FF>

költő írásai között is található egy, a saját hangját minősítő szövegrész: „[...] miért hallatom én még mindig az én szepegő, rekedt szavamat?”⁹

Ugyan Ady felnőttként semmiféle hangszeren nem játszott, de zenei hallása és fogékonysága minden zene iránt – még a klasszikus iránt is – rendkívül nagy volt egész életében.¹⁰ Adynak gyakran gordonkázott Czigány Dezső festőművész barátja; többek között Schumann Álmodozását és Bach valamelyik szólószonátáját is, a költőt ez megnyugtatta, bús perceiben vigasztalta.¹¹ Emellett nagyon szerette hallgatni Papp Viktor hegedűjátékát, aki saját szerzeményei, illetve a cigánymuzsika mellett a klasszikus repertoár műveivel is kiszolgált a közönséget: úgymint a *Tell Vilmos* nyitány hegedű szólomával, Bach szóló műveivel, Beethoven hegedű-zongora szonátaival, két románcával, Paganini *D-dúr szonátájával* és Schubert szonátaival, Mendelssohn *e-moll koncertjével*, ezenfelül Wieniawskinak egyik *Legendájával* is, ez utóbbit Ady különösen szerette.¹² Csáth Géza és Vészi Margit közös hegedűjátékát rendkívül kedvelte, és nyaranta sokszor gyönyörködött benne a Vészi-kúria falai között Dunavarsányban, valamint ha úgy adódott, Vészi Margit énekében szintén.¹³ Az 1907. július 14-én megjelent *Fekete zongora* című költeménye egy ilyen nyári élményéhez köthető, a vers kezdetben még a *Fekete hegedű* címet viselte.¹⁴

Kirajzolódni látszik, mennyire színes palettán mozgott klasszikus zenei stílusismerete, amit még bővítenek a párizsi útján szerzett egyéni színházi, operai élményei, ezt követően pedig budapesti életrészeit, zeneyelvének zenei benyomásai. A francia fővárosban ismerkedik meg Svedsen, Sibelius, Csajkovszkij, D'Indy és Ravel zenéjével egy-egy hangversenylátogatás alkalmával.¹⁵

Budapestre költözve ritkán járt már előadásokra, koncertekre, ám a Három Holló kávéházi asztalánál beszélgetve tájékozódott az aktuális zenei és teátrumi történésekről, legfőképpen barátaitól és a hírlapokból.¹⁶

Voit Krisztina szerint a század eleji zenei élet problémáit, zeneszerzői törekvések nehézségeit, irányait értette és átérezte.¹⁷ 1905-ben megjelent cikkében a *Magyar Közéletben* így ír: „A magyar zenét nem úgy fogjuk megcsinálni, hogy ezennel belefogunk. Népdalcifrázatokkal, idegen melódiák piros-fehér-zöldre festésével, ügyes és fáradhatatlan kézzel ez nem fog sikerülni. Azt majd revelálni fogják nagy, e földön termett egész művész lelkek, holott talán mind-mind

FF0002/1921-17A78A/1921-16-szam-10938B/revesz-bela-ady-endre-masodik-kozlemeny-7958B/

⁹ ADY Endre, *Péntek esti levelek*, szerk. VARGA József (Budapest: Zeneműkiadó, 1975), 141.

¹⁰ ADY L., *Ady Endre*, 388.

¹¹ HORVÁTH Béla, *Czigány Dezső Ady-képei*, (Budapest: Magvető, 1977), 20.

¹² PAPP, „Ady és a...”

¹³ HORVÁTH, *Czigány Dezső...*, 22.

¹⁴ HORVÁTH, *Czigány Dezső...*, 22.

¹⁵ HORVÁTH, *Czigány Dezső...*, 21-22.

¹⁶ PAPP, „Ady és a”...

¹⁷ VOIT Krisztina, „Ady és a muzsika II: Zenélő versek”, *Kisalföld* 33. 272. sz. (1977), 9.

külföldi nagyok lelkén okultak. Meglesz ez. Csak attól félünk, nem fogják megérteni őket.”¹⁸ Két évvel később azt írja, hogy egészen másként dalol már a magyar nép, mint ezelőtt húsz évvel. Felteszi a kérdést: „szabad dalolni, ha az ember rosszul és rosszakat dalol?”¹⁹ Voit Krisztina *Zenélő versek* című írásában hozzáfűzi, hogy Ady Kodály Zoltán és Bartók Béla fellépését jósolja meg, „Bartók és Kodály megváltását várja”.²⁰ Ugyanakkor azt is érdemes megjegyezni, hogy ebben az időszakban az említett két komponista már aktív zeneszerzői tevékenységet folytat az új zene megalkotójaként.²¹ Ady mégsem hivatkozik egyértelműen egyikőjükre sem, amiből következtethetnénk arra, hogy ismerte volna zenéjüket. Igaz, Bartók Béla *Öt dal* (op. 16) című, Ady-versekre komponált kötete 1923-ban jelenik meg nyomtatásban,²² valamint Kodály Zoltán Ady-dalainak többsége is majd csak a poéta halála után került a nyilvánosság elé.²³ Kérdés tehát, hogy Ady az egri dalárda produkciója helyett milyen fajta zenét hallgatott volna szívesebben, ami nem teszi tönkre a „magyar és egyéb dalok becsületét”.²⁴

Költőnk jelentős mennyiségű színházi, valamint zenekritikát írt. Ady Endre zenei írásait Varga József *Péntek esti levelek* című könyvében gyűjtötte össze, ezek eredendően korabeli folyóiratok, hírlapok hasábjain jelentek meg heti rendszerességgel. Az említett írások többségükben erősen bírálják az orfeumok, színházak, az operaház – adott esetben – színvonalatlan előadásait, továbbá a színházba járó közönség műveletlenségét, a budapesti lakosság ízlését, társulatokat, előadókat. Mint Ady írta: „kacérkodnak a kultúrával a semmiháziak, s meghalnak a kultúra hasztalan vágjától a kultúrára alkalmasak.”²⁵ Egy másik kritikájában a nagyérdeműt ily módon pécézte ki: „mert nálunk még a jómódú burzsoázia is százszorta nevelteleőbb, mint a harmadik köztársaságnak már túl és túl civilizált gazdag polgársága. Csoda-e hát, hogy nálunk egyre süllyed a színpad?”²⁶ Egy 1905. áprilisi hangverseny margójára írja: „A filharmonikusok Mahler III. szimfóniáját ismertették Budapesttel tegnap. Nietzsche zenei magyarázata a téma. Nagy sikere volt máshol, tehát mi úgy mutattuk, hogy értjük és tetszik. Ami még szép tőlünk. De mikor történik meg nálunk, hogy mink, mink magunk legyünk az újnak és jelesnek fölismerői?”²⁷ Az operettek, orfeumok és chansonok világa alapvetően vonzotta, alkalomadtán még kabaré

¹⁸ VOIT, „Ady és a ...”, 9.

¹⁹ ADY E., *Péntek esti...*, 110.

²⁰ VOIT, „Ady és a...”, 9.

²¹ DOBSZAY László, *Magyar zenetörténet*, (Budapest: Gondolat, 1984), 382-383.

²² GAÁL Ildikó, *Bartók Béla: Öt dal – kétszer*, DLA disszertáció, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2017. (Kézirat). 37.

²³ VOIT, „Ady és a...”, 9.

²⁴ ADY E., *Péntek esti...*, 110.

²⁵ ADY E., *Péntek esti...*, 112.

²⁶ ADY E., *Péntek esti...*, 74-75.

²⁷ ADY E., *Péntek esti...*, 59.

dalszövegeket is írogatott, ezeknek kéziratait később széttépte.²⁸ Írásaiban kíméletlenül bírálja ezen intézmények működését, előadásait. Kritikáiban rendre megjelennek prófétaí jövendölései a kultúrával kapcsolatban: „Nálunk nyugodtan terjed rontva-zúzva a brettli szellem. Olyan ijesztően, hogy ezer Shakespeare-darabbal sem fog lehetni helyrehozni. Ezeknek az idegen truppoknak előadásai akaratlanul hatnak a szellemre, hiszen a pihenő percek ezek töltik be. A brettli is színpad. A deszkák pedig nagyhatalom! Ami ezekről elhangzik, az mind kap befogadó fület, elrontható szívet. S hódít a brettli, tesz léhává a mámoros levegőt. Így lettünk magyar Bayreuthból orfeumok városa, s így lesz a kultúránk lassan-egyre – magyar helyett – *brettli kultúra*.”²⁹ Egyetlen egy zenéhez komponált verse maradt fent: a (*Papp Viktor valceréhez*) alcímmel ellátott *Az eldobott szerelem* című, melyet ezek szerint a zenekritikus szerzeményéhez költött.³⁰ Hetekig dudorászta a hallott dallamot, mígnem megszületett a vers is hozzá: „Fussatok el, eskük és imák, / Ugyis elmulik már a világ, / Kopott kocsin siet el velem / Az eldobott, szegény Szerelem. // Kék hajnalok és esti pirok, / Csókokat már rátok nem bizok, / Fút a kocsi, úzve fút velem, / Ködbe-veszőn fut a Szerelem. // Ha futva is futunk, / Piroslík az utunk, / Csöndesen hull a vér, / Szaladj kopott szekér. // Szép kialudt lángok / Gyönyörű hajnali álmok, / Köddel ölelő, vén esték / Lesik a szekeret rég. // Fussatok el, / Eskük és imák, / Ugyis elmulik már a világ, / Kopott kocsin siet el velem / Az eldobott, szegény Szerelem.” Papp Viktor könnyed és légies tánczenéjéhez nem igazán illet a költő – gondterheltségtől átfűtött – szövege, ezt ő maga is érezte és tudta.³¹ Ezen kívül születetett még számos kabaré dalszövege is, amit leginkább kedvtelésből írogatott.³² Ezen szövegeket keletkezésük után nem sokkal írójuk szét is tépte, egyedül Baumann Károly kupléénekes, színész nagyváradi szereplése alkalmával ismerhette meg őket, és énekelhette szövegeiket eddig ismeretlen dallamokra.³³

2. A költő zenei ízlése. Cigányzenei hatások

„Nem mindegy milyen zenét hallott a lyrai költő: Ady: Befűtta az utat a hó. (Nagy költőink zenei műveltsége.) Csak azt variálja, amit hallott. Újat is csak azok alapján találhat ki-”³⁴ – írja egyik jegyzetében Kodály Zoltán.³⁵ Ebből a gondolati

²⁸ PAPP, „Ady és a...”,

²⁹ ADY E., *Péntek esti levelek...*, 18.

³⁰ PAPP V., „Ady és a...”

³¹ PAPP V., „Ady és a...”

³² PAPP V., „Ady és a...”

³³ PAPP V., „Ady és a...”

³⁴ MÓSER Zoltán, „Látványok, helyszínek, énekek: Ady Endrével a mítoszok »a zenei hangok országában«, *Tiszatáj* 66, 12. sz. (2012), 116.

³⁵ KODÁLY Zoltán, *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*, vál., szerk., s. a. r., VARGYAS Lajos

egységből kiindulva valóban fontos megismerni, hogy mit énekelt Ady, milyen dal „rivallt fülébe”, és hogy milyen zenékre mulatott szívesen.

A paraszti népzene – érminszenti nevelkedésének köszönhetően – végigkísérte gyerekkorát, a népdal számára természetes és értékes.³⁶ Ez egy fontos „kelléke” lesz későbbi művészetének és stílusának. Egyik példa erre *A cigány vonójával* című verse, mely a *Lement a nap a maga járásán* című új stílusú népdal ihletett, s Móricz Zsigmondnak ajánlott a költő.³⁷ Ady két hétig keresgélte emlékezetében a szövegét, csak lejtésére és dallamára emlékezett.³⁸ Amikor eszébe jutott, örömeiben kiegészítette művét a dal kezdő versszakával.³⁹ „Lement a Nap a maga járásán, / Sárgarigó szól a Tisza partján, / Sárga rigó, fülemüle, / Szép a rózsám, hogy váljak meg tőle?”

Magyarország zenei élete a századvégen a cigányzenészek és bandáik bűvkörében mozogott.⁴⁰ Az 1900-as évek első felében divatossá vált a magyar cigány muzikusok körében a külföldön zenélés is, ezeken az előadásokon elsősorban a virtuóz futamokat és cifrázásokat értékelte a szöveget nem értő, ám a dallamot annál inkább kedvelő hallgatóság.⁴¹ Feltehetőleg ezzel lehet összefüggésben az, hogy a „tisza”, népi dallamok és nóták kikoptak játékukból, helyettük megmaradt a túlburjánzó dallamcifrázás, az öncélú magamutogatás, szemfényvesztő mutatványozás.⁴² Ám a közönség érdeklődése a dal iránt fokozódott, és ezen irány neves képviselője a szegedi „alkotótalentum”, Dankó Pista lett.⁴³ Dankó a népi dallamkincsből, ősi szegedi parasztnótákból merített, ezáltal az ismerősen csengő melódiák könnyen meghódíthatták a nosztalgiára vágyók szívét.⁴⁴ Mint Sárosi Bálint írta: „[...] gazdájává válik a gazdátlan népköltési javaknak.”⁴⁵ A magyar „úri osztály” mulatozásaihoz hozzátartozott – a sanzonok, kabarék mellett – a cigánymuzsika is.⁴⁶ A paraszti rétegtől elszakadt társadalomra jellemző, hogy a nép zenéjét nem ismerte, sőt le is nézte azt.⁴⁷ Bartók Béla egyik írásában éppen erre a kialakult helyzetre reagálva sérelmezi a cigányzene elsőbrendűségét

(Budapest: Szépirodalmi, 1993), 352.

³⁶ MÓSER, „Látványok, helyszínek...”, 117.

³⁷ PAPP, „Ady és a zene...”

³⁸ PAPP, „Ady és a zene...”

³⁹ MÓSER, „Látványok, helyszínek...”, 117, Érdekesség, hogy Kodály Zoltán *Első vonósnégyesének* (Op. 2, 1910) első tételében is e népdal dallamát használta. Ld. EÖSZÉ László: *Kodály Zoltán életének krónikája*, (Budapest: Zeneműkiadó, 1977), 45.

⁴⁰ SÁROSI Bálint, „Cigányzenés századvég (1890-1900)”, *Muzsika* 46, 10. sz. (2003): 12-14, 12.

⁴¹ SÁROSI, „Cigányzenés...”, 12.

⁴² SÁROSI, „Cigányzenés...”, 12.

⁴³ SÁROSI, „Cigányzenés...”, 12.

⁴⁴ SÁROSI, „Cigányzenés...”, 12.

⁴⁵ SÁROSI, „Cigányzenés...”, 12.

⁴⁶ SÁROSI, „Cigányzenés...”, 12.

⁴⁷ PÉTERFI István, „Ady és a muzsika” *Esti Budapest* 1, 200. sz. (1952), 4.

a magasabb rendű magyar népzenevel szemben.⁴⁸ Ugyanakkor később elismeri, hogy a paraszti hagyományörző szerepük kiemelkedő, mivel falun paraszti népzeneét játszanak, népi stílusban.⁴⁹

A népies magyar műzene kialakulásával a dolgozat egy későbbi fejezete foglalkozik majd részletesebben, ugyanakkor Ady kedvenc cigánynótáinak megismeréséhez elengedhetetlen némi stílustörténeti áttekintés.

A XX. század közepéig becslések szerint mintegy harmincezer cigánynóta született, írja tanulmányában Kállai Ernő művészettörténész.⁵⁰ Ez az új magyar műfaj, más néven magyar műdal (illetve népies műdal) elsősorban a magyar verbunkos hagyományaiból bontakozott ki.⁵¹ Stílusjegyei hordozzák a verbunkos mellett a magyar népdalok jellegzetes vonásait is.⁵² Kodály 1943-ban írt tanulmányában Bihari János cigány hegedűs és zeneszerző szerzeményeivel kapcsolatban tesz megjegyzést arra vonatkozólag, hogy néhány darabja rokon a magyar paraszti dalokkal, egyfajta keskeny hídként a paraszti hagyományos népzene és a városi tánczene között.⁵³

A századvég népszerű cigányzenéjének légköre áthatotta egész Magyarországot.⁵⁴ Az emberek feltehetőleg sokszor és sokat énekelték ezeket a népszerű slágereket országszerte.⁵⁵ A magyar – sok esetben egyszeri – dalszerzők kulcsfontosságú szereplői lettek a városi műzene kialakulásának, akik jobbára csak a dal szövegének és dallamának gazdái, a dalok további sorsa, vagyis a harmonizálás és népszerűsítés már a cigányzenészek tisztje volt.⁵⁶

Ady Endre zilahi diákévei is sok cigányzenéléssel teltek, majd a nagyváradi, debreceni, később a budapesti éveit alatt sem vonta meg magát az efféle zenei élményeket.⁵⁷ Ady rendkívüli módon kedvelte a cigánymuzsikát.⁵⁸ Különösen vonzották a régi cigánynóták, archaikusan megőrzött szövegeik.⁵⁹ Révész Béla úgy látta, „mintha csak verseket olvasott volna ki belőlük”.⁶⁰ Közel álltak hozzá

⁴⁸ BARTÓK Béla, „Cigányzene? Magyar zene?” In: SZÖLLÖSY András (szerk.): *Bartók válogatott írásai, 78-79* (Budapest: Magyar Kórus, 1948.) 79.

⁴⁹ BARTÓK, „Cigányzene?...”, 79.

⁵⁰ KÁLLAY Ernő, „A cigányzenészek helye és szerepe a magyar társadalomban és a magyar kultúrában”, hozzáférés: 2021. 03. 14., doi: http://www.kallaierno.hu/data/files/ciganyzene_szek_helye_es_szerepe_magyar_tarsadalomban_es_magyar_kulturaban_9rSXUj.pdf.

⁵¹ KÁLLAY, „A cigányzenészek...”

⁵² KÁLLAY, „A cigányzenészek...”

⁵³ KODÁLY Zoltán, „Magyar népdal vagy cigányzene?”, In *Visszatekintés. Hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok III.*, s. a. r., bibliográfia, jegyzetek, BÓNIS Ferenc 375-387 (Budapest: Zeneműkiadó, 1989), 375.

⁵⁴ MÓSER, „Látványok, helyszínek...”, 118.

⁵⁵ SÁROSI, „Cigányzenés századvég...”, 12.

⁵⁶ KODÁLY, „Magyar népdal...”, 374.

⁵⁷ PAPP, „Ady és a...”

⁵⁸ RÉVÉSZ, „Ady Endre...”

⁵⁹ RÉVÉSZ, „Ady Endre...”

⁶⁰ RÉVÉSZ, „Ady Endre...”

a dunántúli származású Vörös testvérek és cigánynótáik.⁶¹ Abban rejtett különlegességük, hogy a Vörös család repertoárja apáról fiúra szállt, megtartva ízes, ódon szövegeiket, a régi világ hangulatát.⁶²

A zenészeket mindig közel érezte magához, egészen bensőséges kapcsolata volt velük. Erről a *Poéta és Publikum* című kéziratban maradt publicisztikai gyűjteményében a következőket írja: „Érdekes, hogy a muzikusok voltak hamarosan az én legjobb embereim, az az ember-fajta, mely hitem szerint legtöbb naivságot, becsületességet és istenséget hordoz magában az emberek között. Ezek, öregek, fiatalok, mesterek és forradalmárok megéreztek az én kevélykedő, versbeli, szomorú őszinteségemet és becsületemet.”⁶³ Cigányzenészei a legtöbb helyen, ahol megfordult, mindig akadtak, velük szerette elhúzatni szívének legkedvesebb nótáit.⁶⁴ A Kodály által említett *Befűtta az utat a hó* kezdetű nóta Ady egyik kedvence volt.⁶⁵ Allaga Géza – zenetanár, zeneszerző – 1862-ben bemutatott *Szerelmes kántor* című nagysikerű operettjének dalbetétjeként szolgált.⁶⁶ Bozó Péter egyik tanulmányában azt írja, hogy ez az „operett” voltaképpen nem más, mint egy vidám népszínmű, népies műdalbetétekkel.⁶⁷ Talán éppen ennek köszönhető az is, hogy Ady sokszor énekelte, és neki is sokszor elhúzták: „Befűtta az utat a hó, céltalanul fut a fakó, / Eleresztve kantárszára, búbánatban a gazdája. / Betyárlegény ül a lovon, nagyot sóhajt olykor, olykor, / »Hogy így megcsal, sose hittem, büntesse meg az Úristen.« // Csaplárosné, piros virág, egy csattanás nem a világ, / Csókoljon meg, ha szíve jó, áldja meg a mindenható. / Részegítse meg a betyárt, kinek a kend bora nem árt, / Csaplárosné, piros rózsa, részegítse meg a csókja. // Akárki az istennyila, rabol, gyilkol a határba, / A vármegye katonája, csak a lovam nyomát járja. / Betyár volt az édesapám, öregapám nemkülönben. / Becsületes igaz ember, hogy lett volna énbelőlem.”

Ady Endre legkedveltebb nótáit Révész Béla a *Nyugat* folyóiratban 1921-ben megjelent írásában rögzíti. Ezek a következők: „Viszik a menyasszony selyem ágát”, „Ki tanyája ez a nyárfás”, „Meghalok én nemsokára”, „Este van már, nincsen csillag”, „Jegenyefa tetejében, ül egy holló feketében”.⁶⁸ Dénes Zsófia *A hársok épp szerettek* című könyvében szintén találhatunk feljegyzéseket Ady kedvelt nótáiból: „Most van a nap lemenőben”, „Eltörött a hegedűm”, „Beteg az én galambom”, „Bús a magyarnak élete”, „Maros partján halászkunyhó”, valamint „Pirosrózsa tövéről fakad a bimbó” kezdetűek.⁶⁹ Ez utóbbiak Dankó Pista

⁶¹ RÉVÉSZ, „Ady Endre...”

⁶² RÉVÉSZ, „Ady Endre...”

⁶³ ADY E., *Péntek esti...*, 147.

⁶⁴ RÉVÉSZ, „Ady Endre...”

⁶⁵ RÉVÉSZ, „Ady Endre...”

⁶⁶ BOZÓ Péter, „Operett Magyarországon (1859-1960)”, <http://www.zti.hu/mza/m0402.html>
A vers szerzője: Tóth Kálmán.

⁶⁷ Bozó, *Operett...*

⁶⁸ RÉVÉSZ, „Ady Endre...”

⁶⁹ DÉNES Zsófia, *Akkor a hársok épp szerettek*, (Budapest: Magvető Kiadó, 1957), 71-77.

szerzeményei.⁷⁰ Ady Lajos könyvében ugyancsak találunk feljegyzést Ady Endre kedvenc dalairól, név szerint a „Gacsaly Pista nagy legény volt”, a „Csókolom a kis kezedet” és a „Keskeny ucca, muzsikaszó” kezdetű nótákat említi a könyvszerző.⁷¹

Kodály joggal írhatta: „Ezeket a nótákat dalolta Ady diáktársaival a zilahi éjszakában. Amint Arany Jánost jobban értjük, ha forgatjuk a gyermek és ifjúkora maga följegyezte népszerű dalait, úgy Adyt is jobban értjük, ha tudjuk miket dalolt.”⁷²

3. Ady Endre verseinek zenéje. „Ady-dallam”

Ady Endre Új versek című verseskötetének megjelenése idején (1906) a versolvasó közönség egyre inkább kívánta és szinte elvárta a meghökkentő és sokkoló újat.⁷³ Szilágyi Péter *Ady verselése* című könyvében kifejti, hogy a francia, baudelaire-i költészet egyre inkább szembe ment a nyárspolgári ízléssel, illetve az akadémissal.⁷⁴ Baudelaire-nél a meghökkentés, „sokkírozás” legfőképpen a tartalomra vonatkozik, ugyanakkor Verlaine és Rimbaud formailag és ritmikailag is tesz ez irányba újító lépéseket.⁷⁵ Ez a modern művészi szemlélet Magyarországra is elér, legnagyobb képviselője éppen Ady lesz.⁷⁶ Szilágyi Péter szerint az Új versek sokkoló hatása elsősorban a szokatlan asszociációknak köszönhető, valamint a leplezetlen erotikának is, ami ugyancsak helyet kap a versekben.⁷⁷ Továbbá hozzáteszi, hogy néhány – a kötetben szereplő – vers ritmikájával is jelzi nem titkolt újító szándékát. Orosz László irodalomtörténész szerint Ady „igazi hangja” ebben a verseskötetben szólal meg legelőször.⁷⁸ Számomra érdekes megfigyelés volt, hogy az Új versek után megjelent kritikák többsége ezt az említett „Ady-hangot” emeli ki. Szerzőik egyfajta sajátos zenei közegbe ültetik mondanivalójukat – így fejezve ki benyomásaikat a versekkel kapcsolatban. Erről Karinthy Frigyes *Ady Endréről* című cikkében megfogalmazott néhány mondata is tanúskodik: „Világosan emlékszem arra az intenzív, mély hatásra, amit az Ady Endre muzsikájának első akkordjai keltettek a szívemben. Igaz, bátor és fájó hangok voltak és új hangok is, igen – (de hát miért, miért volna az a legfontosabb, hogy újak?). Hanem aztán úgy jött, hogy nem ismertem ki magam többé. Az ouverture egyszerre összekuszálódott: nem akart kibonta-

⁷⁰ DÉNES, *Akkor a...*, 71-77

⁷¹ ADY L., *Ady Endre...*, 86. és 171.

⁷² KODÁLY Zoltán, „Szentirmaytól Bartókig”, In *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei*, szerk. BÓKA László 223-227 (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1955), 224.

⁷³ SZILÁGYI Péter, *Ady Endre verselése*, (Budapest: Akadémiai, 1990), 116.

⁷⁴ SZILÁGYI, *Ady...*, 116.

⁷⁵ SZILÁGYI, *Ady...*, 116.

⁷⁶ SZILÁGYI, *Ady...*, 116.

⁷⁷ SZILÁGYI, *Ady...*, 116.

⁷⁸ OROSZ László, „Adalékok Ady verseléséhez. Vizsgálódások Ady felező nyolcasai körül”, In *Ady-Kodály emléknepok. Kecskemét 1977. XI. 30.-XII. 1.*, szerk. ITTÉS Mihály 79-84 (Kecskemét: Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet, 1979), 79.

kozni: mellékhangok származtak – egyre ismétlődött valami, újra és újra a nyitány motívuma harsogva vadul, fenyegetőleg, végre már keserű makacssággal, a zenekarból. Csodálkozva kaptam föl a fejem; aztán körülnéztem. Honnan e zavar?”⁷⁹

Vezér Erzsébet részletesen bemutatja az Új versek kritikáit, melyek egyértelműen a versek zenéjére-zeneiségére reagáltak.⁸⁰ Legelőször is Fenyő Miksa a *Budapesti Napló*ban megjelent írásából idéz: „Láthatatlan zenekarok ülnek szavai, sorai mögött, és amit mond, a »látható« költemény, mintha csak szövege volna a zenének.”⁸¹ Bíró Lajos így vélekedik a nagyváradi *Szabadság* nevű napilapban: „Belső muzsikájuk van ezeknek a verseknek, csodálatos belső muzsikáljuk, amelyeket nem lehet mértékkel és verslábakkal kihozni. A szó nála csodálatos módon új szint kap, új fényt, új erőt, új ércsengést.”⁸² Fülep Lajos pedig ekképpen ír a versekről: „Új szellő rebbenését, új vihar kavardását, új élet fakadását érzem ki az egymás mellé rótt sorok olykor fojtott, olykor fékevesztett zenéjéből. [...] a szavak közt a szívünk veréséhez és a vérünk lüktetéséhez hasonló ritmus kalapál; ömlik, beárad az új zene várakozó lelkünkbe, ott zúg, visszhangzik, robbant és tépdés.”⁸³ Továbbá a költő verselését Halasi Andor kritikus így méltatja: „Verseinek újfajta zenéje, e zene titka: a Debussyk, Bartókok, Strauss Richárdok, Kodályok titka.”⁸⁴ Tudniillik ezen a ponton Halasi párhuzamot von a költő és a zeneszerzők között, így Bartókra és Kodályra irányítja a figyelmet, akik a népzeneben fennmaradt ősi magyar ritmust használták alapul modern zenéjük megalkotásához, ahogyan maga Ady is verseiben ehhez a magyar ritmushoz nyúl vissza.⁸⁵ Ignotus Pál ugyancsak e ritmust, történetesen a jambust említi Ady verselésének egyik újításaként.⁸⁶

Ady Endre saját verszenéjének lényege a jambussorokban keresendő. Ugyanis a magyar hanglejtéshez, mondathoz, beszéddallamhoz valójában nem illik a jambus.⁸⁷ Vargyas Lajos szerint ennek egyik oka az lehet, hogy merev emelkedő ritmusképlete nem enged váltakozást, valamint hangsúlyozása idegen az ereszkedő hanglejtéshez szokott magyar fül számára.⁸⁸ A századelő magyar költőinek verselésében egyebek mellett a szabályos táncritmus volt a meghatározó.⁸⁹ A jambikus verselés mégis divatos és modern versformává vált a XIX. századi nyelvújító költők, írók körében, e verselés a magas szintű lírai kifejezőmód

⁷⁹ KARINTHY Frigyes, „Ady Endréről”, *Nyugat* 2, 10-11. sz. (1909), hozzáférés: 2021. 03. 10., <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nyugat-nyugat-1908-1941-FFFF0002/1909-FF004AC4/1909-10-11-szam-FF000FE3/karinty-frigyes-ady-endrerol-FF002DE5/>

⁸⁰ VEZÉR Erzsébet, *Ady Endre élete és pályája* (Budapest: Gondolat, 1969), 204.

⁸¹ VEZÉR, *Ady Endre...*, 204.

⁸² VEZÉR, *Ady Endre...*, 204.

⁸³ VEZÉR, *Ady Endre...*, 204.

⁸⁴ VEZÉR, *Ady Endre...*, 205.

⁸⁵ VEZÉR, *Ady Endre...*, 205.

⁸⁶ VEZÉR, *Ady Endre...*, 205.

⁸⁷ SZOKOLAY Sándor, „Ady-muzsika”, *Kritika* 6, 11. az. (1977), 16.

⁸⁸ VARGYAS Lajos, *A magyar vers ritmusa*, (Budapest: Akadémiai kiadó, 1952), 174.

⁸⁹ VARGYAS, *A magyar vers...*, 185.

legalkalmasabb eszközévé vált. ⁹⁰ Ennek okaként az „idegen-utánzást” említi Vargyas. ⁹¹ A századelő költői ugyanis nem szívesen használták e verselési módot, annak túlzott dalszerűségére hivatkozva, ami leginkább a magyar népdalok sajátja. ⁹² Ady és az utána következő költőnemzedék viszont, beleértve József Attilát is, ellensúlyozni próbálta az említett dalszerű, népdalelemek felidéző verselés jellegét a különböző újszerű eszközökkel, ezáltal közelebb kerülve a természetes beszédhez. ⁹³ Ady a beszéd ritmusát és dallamát kívánta átültetni költeményeibe, alárendelve a megszokott sortípusokat, felrúgva a merev szabályrendszereket, vállalva helyenként a szótagszám-ingadozásokat. ⁹⁴ Ezt azonban csak akkor halljuk, ha megszámloljuk a szótagszámokat, egyébként a beszéd természetes és egyenletes tagolódását érezzük. ⁹⁵ A magyar beszédhez, a magyar nyelv alkatához idomítja verseinek lejtését, ez határozza meg a formájukat is. ⁹⁶

Ezen új eszközök közé tartozik a szimultán verselés – hangsúlyos és időmértekes verselés együttes jelenléte, mellyel Ady voltaképpen eltörölte ennek elvi ellentétét. ⁹⁷ A felsoroltak alapján kirajzolódik, hogy metrumba rendkívül változatos, hiszen él a strófaszerkezetek színes váltakozásaival, különböző ritmikai eszközökkel, így az említett szimultán verseléssel is, azaz a magyaros, illetve az antik és a nyugat-európai verselési mód egybekapcsolásával. ⁹⁸ Ide sorolnám még az Új versek című kötet legszembeűnőbb újítását, a „ritmus-törést”, ahogyan Szilágyi Péter nevezi. ⁹⁹ Ritmikai „hökkenés-döccentésnek” hívja azt az esetet, amikor a költő egyszerre él a ritmusváltás és a szokatlan strófaszerkezetek különböző sortípusokkal való társításának eszközével. ¹⁰⁰

Orosz László kiemeli, hogy Ady ritmusképleteibe, verselésébe mélyen beleivódta a népzene, valamint a sokat hallgatott cigányzenészek népies műdalainak egyes elemei. ¹⁰¹ Mindez leginkább a poéta korai költeményeiben az ütemhangsúlyos verselésnél érhető tetten. ¹⁰² Szilágyi Péter egy későbbi kötetben, a *Szeretném, ha szeretnének* (1910) címűben is konstatálja a népi tartalom és a népi forma egymásra találását. ¹⁰³

⁹⁰ VARGYAS, *A magyar vers...*, 174.

⁹¹ VARGYAS, *A magyar vers...*, 174.

⁹² PÉCZELY László, „Ady verselése”, *Jelenkor* 20, 11. sz. (1977), 1029.

⁹³ PÉCZELY, „Ady...”, 1029

⁹⁴ PÉCZELY, „Ady...”, 183-185.

⁹⁵ PÉCZELY, „Ady...”, 183.

⁹⁶ PÉCZELY, „Ady...”, 183.

⁹⁷ SZOKOLAY, „Ady-muzsika...”, 16.

⁹⁸ PÉCZELY, „Ady...”, 183.

⁹⁹ SZILÁGYI, *Ady...*, 318. A jambus az ógörög iambosz, valószínűleg „dobás”, „dobós” jelentésű szóból ered, egy tánc elnevezése, legfőbb figurájáról; ∪ — alapformájú versláb.

¹⁰⁰ SZILÁGYI, *Ady...*, 318.

¹⁰¹ OROSZ, „Adalékok Ady...”, 79.

¹⁰² OROSZ, „Adalékok Ady...”, 79.

¹⁰³ SZILÁGYI Péter, „Ady ritmikai pályaképe”, *Kritika* 6, 11. sz. (1977), 15.

Ady életművének meghatározó témája a nemzet újjáéledése, így Péczely László írásában hangsúlyozza, hogy Ady magyarságtudatának mélyülésével egyre erősödik verseinek nemzeti karaktere is.¹⁰⁴ Hagyomány és modernitás, új és régi egységére törekszik – ezt a kettőt összekapcsolva hozza létre az innovatív forradalmi életművén belül. Ady stílusában egyszerre volt epikus, krónikás, balladai, népdalos, gyermekdalos, ódai, sirató, bibliás, valamint chansonhang.¹⁰⁵

Ady versei három műfajt is inspiráltak a zenében: dalt, kórusművet és oratóriumot.¹⁰⁶ Mégis, a költő fellépésének idejében a magyar zeneszerzés még nem volt teljesen felkészülve költészetének zenébe foglalására.¹⁰⁷ 1909 novemberében a Royal-terem ünnepi közönsége előtt Ady e szavakkal nyitja meg a Beretvás Hugó által szervezett Ady-estet: „Csak egyet kérek: arra emlékezzenek, hogy ezek a versek az érzés drámái, a belső rettenetek új jajai s ezekből nem lehet se népdalt, se egyébfajta kipróbált melódiákat csinálni: ezek új muzsikát követelnek. Ady-muzsikát.”¹⁰⁸ És bár kortárs zeneszerzők, mint az említett Beretvás Hugó vagy Reinitz Béla művein keresztül megszólalt a költő hangja, mégis az új Ady-muzsikát Bartók és Kodály megzenésítései teremtették meg.¹⁰⁹

A Tanulmány Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI
MINISZTERIUM

Új Nemzeti
Kiválóság Program

¹⁰⁴ PÉCZELY, „Ady...”, 183.

¹⁰⁵ UJFALUSSY József, „Ady megzenésítések”, In *Ady-Kodály...*, 13.

¹⁰⁶ SZOKOLAY, „Ady-muzsika...”, 16.

¹⁰⁷ UJFALUSSY, „Ady...”, 13.

¹⁰⁸ ADY E., *Péntek esti...*, 147.

¹⁰⁹ UJFALUSSY, „Ady...”, 13.